

UDK 821.163.42.09 Rendić, S.
 Prethodno priopćenje
 Primljeno: 20. 9. 2019.
 Prihvaćeno: 27. 2. 2020.

Egzistencijalne teme u katoličkoj vizuri: spoj kratke priče i novinske reportaže o susretima u prozama Smiljane Rendić

Zdravko Gavran¹

Tematika suvremene egzistencije uglavnom iz urbanoga *milieu*a, značenje katoličke vjere i morala za bitne životne odluke, pitanja smisla u kontekstu osobnih iskustava, napose na planu ljubavne i obiteljske problematike, razvoj od djeteta do odrasle i zrele osobe, psihološke krize i moralne dvojbe sadržajna su osnova i podloga na kojoj autorica razvija svoje proze. Riječ je o dijaloškim prozama u *Ich-formi* – opisuju susrete i kontakte kazivačice i glavnoga lika. One imaju sve formalne značajke (kratke) priče: dijaloge, naraciju, radnju, karakterizacije, šture opise, stilska sredstva, dočaravanje atmosfere, problemska žarišta, kompoziciju, efektne i često otvorene završetke, ideju. Ujedno, te proze odgovaraju i novinarskom žanru reportaže, događaju se „hic et nunc” (1960-ih godina, u Hrvatskoj, u socijalističkom društvu), moralno i duhovno poučavaju čitatelja, i kao takve su i objavljivane. Reklo bi se da izviru iz stvarnih susreta, no izražena estetiziranost/literariziranost i snažna intelektualnost, psihologizacija i pregnantna razmatranja moralnih dilema uzdižu sadržaj ispriповijedanoga do općega, umjetničkoga značenja. Ujedno, te su priče i didaktične. Moralne i vjerske postavke povezane s konkretnom egzistencijom ponekad zastupa određeni lik, a u pravilu ih strogo zastupa, obrazlaže i u tijelu priče obrazlaže i sama pripovjedačica. Osjeća se neposrednost i svježina aktualiteta, a život je prikazan bez friziranja, pri čemu se hrabro ulazi i u najosjetljivija pitanja i prijepore, ali uvijek i sa stajališta katoličkoga naučavanja te u svjetlu Biblije i judeokršćanske predaje.

¹ Zdravko Gavran, Društvo hrvatskih književnika, Trg bana Josipa Jelačića 7, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-adresa: zdravko.raven@gmail.com.

Ključne riječi: Smiljana Rendić, priča, reportaža, egzistencija, vjera, moral

1. Uvod

Glavno zanimanje, ljubav i strast Smiljane Rendić² bilo je novinarstvo, i to novinarstvo pojmljeno u kvalitativno ozbiljnom i discipliniranom smislu, a ujedno je u publicistici i esejistici primjenjivala bogata i minuciozna osobna znanja s područja nacionalne povijesti i jezikoslovlja, filozofije, katoličkoga nauka i teologije te judaistike. U novinarske i publicističke tekstove upletala je osim podataka i informacija mnoštvo kulturoloških reminiscencija i objašnjenja pojmova. Imala je profilirano kritičko mišljenje, čvrste nazore i stajališta.³ Istina, njezino bavljenje novinarstvom bilo je uglavnom „kabinetsko”, tj. neterensko, napose na polju vatikanistike: preuzimala je informacije od stranih agencija, s radija i iz stranih novina te ih prerađivala i od njih stvarala proširene vijesti i reportažne izvještaje, obogaćene povijesnim i biblijskim reminiscencijama, tumačenjima konkretnih i apstraktnih pojmova, simbola, situacija, konteksta, značenja i ciljeva određenih zbivanja, događaja i postupaka, posebice papinskih. Unatoč tako posredno stjecanim informacijama, njezini prikazi niza misionarskih putovanja pape Pavla VI.⁴ i Ivana Pavla II. te drugih papinskih i drugih

- 2 Rođena u Splitu 1926., umrla na Trsatu u Rijeci 1994. Opširan prikaz njezina života i djela te reprezentativan kronološki i bibliografski pregled, k tomu i izbor članaka, eseja, rasprava i priča sadržan je u posebnoj knjizi objavljenoj posmrtno koju je priredio te joj predgovor napisao Vlado Čutura.
- 3 „Prvakinja hrvatskoga katoličkog novinarstva Smiljana Rendić, nenadmašeno ime među ženama hrvatskoga novinarstva 20. stoljeća, mnogo je puta citirana zbog svojih zasluga u pisanju te u promicanju i čuvanju hrvatskoga i katoličkog identiteta”, piše u predgovoru, „Smilje zlatnog pera”, knjizi izabranih članaka, eseja i pripovjednih reportaža priređivač Vlado Čutura, te nastavlja: „Prema svom intelektualnom opusu, zacijelo pripada krugu imena koja su gradila temelje slobode Crkve i hrvatskoga naroda u drugoj polovici 20. stoljeća. Njezin plodonosni intelektualni rad u pisanoj riječi ostavio je dubok trag, u prvom redu kroz raznolikost pristupa, počevši od povijesnih poveznica i pobudnica hrvatskom narodu u borbi za samostalnost, zatim upoznavanja šire javnosti o židovstvu, te preko teoloških i filozofskih rasprava, do književnog, osobito jezičnog opusa, pa sve do implementacije socijalnog nauka Crkve. Kroz brojne priče, izvještaje, rasprave, stručne priloge davala je svoj doprinos očuvanja hrvatskoj kulturi i Katoličkoj Crkvi u teškim komunističkim vremenima.” (Isti, nav. dj., str. 7)
- 4 Izdvojiti je kao reprezentativan opširan reportažni prikaz posjeta pape Pavla VI. Indiji, usp. S. Rendić, *Papa u Indiji – možda se nikada toliko ljudi nije skupilo oko jednog čovjeka*; Glas Koncila: 1964, 25, 7-11. Osim što je riječ o remek-djelu tog tipa novinarstva, i što govori o temeljitosti autoričina pristupa i njezinoj upućenosti, do u detalje, taj nas prikaz osvaja i danas neponovljivom svježinom opisivanja i dočaravanja onih događaja koji se događaju prvi put – papinska putovanja izvan Italije –, i koji su sve

važnih crkvenih aktivnosti i zbivanja ubrajaju se u vrhunce reportažnoga i reportažno-putopisnoga novinarstva u hrvatskoj katoličkoj publicistici kombiniranoga s učenim tumačenjima. U člancima je vidljiv visok stupanj stiliziranosti, povremeno i literariziranosti odnosno estetiziranosti; segmenti niza članaka dosežu time i bogatstvom obuhvaćenoga, slikovitošću i asocijativnošću kvalitetu putopisa kao književne vrste. U pisanju se osjeća i duh, svježina i iznova probuđeni entuzijazam iz doba II. vatikanskoga koncila. O tom napose svjedoči članak „Oproštaj papinstva s rimskim plemstvom”,⁵ u kojem ističe da je, nakon mnogo stoljeća povezanosti papinstva i Crkve s plemićkim staležom taj stalež nepovratno izgubio svoju stoljetnu funkciju te da Crkva ne živi od potpore društvenih slojeva ili struktura, nego iz vjere. No veoma je prisutna i privrženost tradiciji i nauku katolicizma te radikalno suprotstavljanje onim promjenama koje je smatrala suprotnima crkvenomu nauku i potvrđenoj tradiciji.⁶

U stručnoj publicistici, esejistici i znanstvenim raspravama napose se bavila hrvatskom nacionalno-kulturnom te biblijskom i crkvenom poviješću, pokazujući kako je stekla duboko poznavanje i razumijevanje i judaizma (u koji se „zaljubila”) i katolicizma i hrvatstva. Osobito je – u doba političkih i drugih nastojanja da se uništi posebnost hrvatskoga jezika, u korist hrvatsko-srpskoga amalgama – inzistirala na obrani pravilnosti i čistoće i ukorijenjenosti u vlastitu nacionalno-kulturnu tradiciju hrvatskoga

do koju godinu prije toga bili gotovo nezamislivi. „Papa je prolazio kroz tu neopisivu masu što je kao jednom kretnjom pružala ruke k njemu, a zrakom su letjeli gavranovi, vječni gavranovi Bombaya, oni koji se hrane tijelima mrtvih persa izloženih u kuli nad gradom. Papa je prolazio blagoslivajući, ali činilo se da i one bezbrojne ruke blagoslivaju njega. Uz rub ceste sjedio je fakir na jastuku od čavala, ušiju probodenih dvjema velikim iglama: kad je papa prošao, i fakirove ruke pružile su se k njemu, kao na blagoslov. (...) Hramove, kule s mnoštvom kipova i reljefa, kuće, kolibe – sve je to prekrila masa slična moru. Na nekim kućama ljudi su izgledali kao zalijepljeni za zidove. (...) Papa je prolazio pozdravljajući i blagoslivljajući, dvadeset sedam kilometara, između ispruženih ruku, između zastava i turbana, baldahina i bubnjeva, misionara i radnika koji grade ceste za dvadeset dinara na dan, djece kljastih bolesnika, hindusa i budista, muslimana i obožavatelja vatre, na vrućini od trideset i šest stupnjeva.”

5 Glas Koncila: 1964, 4, 4,

6 Na unutarkatoličkoj i unutarkršćanskoj „fronti” Smiljana Rendić nije popuštala ni za milimetar: kod nje je stalno vidljivo inzistiranje na kontinuitetu i jedinstvenosti katoličke vjere, usuprot svim pomacima i zanošenjima ulijevo. Pokojni veliki hrvatski teolog Tomislav J. Šagi Bunić svjedoči u svom nekrologu objavljenom u Glasu Koncila kako ga je ona bila ponukala na proučavanje Otaca Crkve, rekavši mu neka pokaže „ovoj našoj žabokrečini ’Bele Četvrtoga’, ovom neupućenom mentalitetu kod nas... da Koncil ne predstavlja nikakvu ’pogubnu novotariju’, kojom se ruši ’sveta baština naše vjere’, nego da je to baš ona najautentičnija baština za koju su se borili i umirali, koju su rasvjetljavali i učvršćivali Oci Crkve.”

(standardnoga) jezika.⁷ Naučila je hebrejski i služila se s još nekoliko jezika, izvrsno je poznavala židovsku kulturu i tradiciju, isto tako i povijest Crkve i kršćanstva te nacionalnu i opću povijest. Za nju su osobito značenje imali simboli, ikonografija i dublje značenje povijesnih činjenica kao svojevrsnih fenomena.

Osim toga, povremeno bi se 'zalijetala' i u područje poezije,⁸ pri čem je iskazivala tehničko majstorstvo, ali i sklonost (pre)patetičnom stilu i 'sakralizaciji' pojedinih aspekata nacionalne povijesti, pri čem su najsvečaniji trenutci i najznamenitiji nacionalni vođe poimani i prikazivani u maniri neoromantičarske religiozne glorifikacije i nacionalne mitologizacije, na tragu nacionalne, religiozne i mitske poezije, na kakvu nailazimo primjere kod Vladimira Nazora.

2. Tri knjige reportažno-pripovjednih proza

Pod pseudonimom *Berith*,⁹ Smiljana Rendić objavljivala je u prvim godinama izlaženja „Glasa Koncila”, tada polumjesečnika (svaki drugi tjedan), svoje priče iz života u formi novinarskih reportaža. Zatim ih je objavila sukcesivno u trima posebnim knjigama: „Mi ovdje”¹⁰ (1965.), „Pozdrav Ignaciji”¹¹ (1966.) i „Crni šator”¹² (1967.). Riječ je o kraćim tekstovima, limitiranim raspoloživim prostorom u novinama, koji su postavljeni tako kao da je riječ o novinarskim reportažama o stvarnim susretima odnosno realnim osoba, koje imaju imena, ne i prezimena. U njima je, kako je primijetio pisac predgovora njezinim izabranim tekstovima, autorica „prodimala u osobne drame suvremenika u onim prilikama ateizacije i brisanja nacionalnih vrijednosti”; u njima, „koje su imale snažnu socijalnu dimenziju ljudskih sudbina tražila je živo Evanđelje, Krista koji budi nadu i vraća svjetlost u svagdanji život”.¹³

Njezine reportažne priče strukturirane su tako kao da se opisuju sekvence, epizode ili zaokružene storije o ljudima – gotovo svaki put o nekoj novoj osobi, uglavnom o onima koje pripovjedačica otprije poznaje.

7 Glasovit je njezin „Izlazak iz genitiva” Izlazak iz genitiva ili drugi hrvatski preporod. *Kritika*, 1971, 18, 417-427., jedan od najboljih hrvatskih političkih esaja o hrvatskoj nacionalnoj problematiki u drugoj polovini XX. stoljeća, zbog kojega je od komunističkih vlasti doživjela politički i kazneni progon.

8 U tom pogledu, zasebno i istaknuto mjesto ima njezin sonetni vijenac „Molitva za milost slova”, napisan prigodom jubileja „Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata” (Rendić 1986)

9 *Berith* (hebr.) – Savez (Boga s ljudima).

10 [Rendić, Smiljana] *Berith* 1965. *Mi, ovdje*. Zagreb: Glas Koncila, 1965.

11 *Ista*, 1966. *Pozdrav Ignaciji*. Zagreb: Glas Koncila, 1966.

12 *Ista*, *Crni šator*. Zagreb: Glas Koncila, 1967.

13 Čutura, nav. dj., str. 33.

Gradnja siže u pravilu je takva da počiva na manje-više slučajnim susretima u kojima pripovjedačičini sugovornici otkrivaju što o sebi, obično neku tešku osobnu, obiteljsku ili duhovno-egzistencijalnu situaciju, moralnu ili dvojbu ili prijemor koji ne uspijevaju razriješiti, a koji ih muči ili opterećuje. U tim očitovanjima u razgovorima, ponekad u pismima ili porukama, dolazi do otkrivanja vlastite nutrine, do povjerljiva ispovijedanja, ponekad do njihova prkošenja i sebi i sugovornici, do prevladavanja ili do neprevladavanja krizne točke odnosno na prvi pogled nerješive egzistencijalne situacije. S druge strane, pripovjedačica je ta koja im pokušava pomoći savjetom, razotkrivanjem dubljih dimenzija njihove situacije, praćenjem njihova daljnjega postupanja ili savjetovanjem i usmjerivanjem. Nerijetko dolazi do izljeva emocija i do takva razvoja radnje da ona čitatelja snažno involvira te u njemu pobuđuje duboka čuvstva i *compassio*. Često dolazi do svojevrsne katarze – do nutarnjega ili međuosobnoga izbavljenja, koje isto tako izaziva potresne emocije. No ima i takvih razvoja radnje u kojima do katarze ne dolazi, a lik se gubi u tami budućnosti ili u socijalnom sivilu gotovo isto onako kao što je na trenutak i izronio; nestaje ga s pripovjedačkoga obzora.

Koliko god pripovjedačica izbjegavala zadirati u političku situaciju (naprotiv, očito je pokušavala otklanjati sumnje da je motiv njezina pisanja kritika društva ili kritika vlasti, svjesna da u protivnom riskira sudske zabrane i političke progone nje i medija u kojem objavljuje), u zaleđu onoga o čem pripovijeda donekle su naznačeni društveni, ne i politički odnosi i procesi. U njima se ističu u sadržajnom smislu psihički i međuljudski potresi i lomovi izazvani urbanizacijom odnosno prelaskom mnogih iz sela u gradove, neimaština, muka zbog bolesti i umiranja, obiteljska i problematika ljubavnih odnosa, nerazumijevanja među osobama u vezi, preljub, neljubav te dugotrajne krize ili raspadi brakova, problem smisla, religiozni problem u nekoj od njegovih moralnih dimenzija, recimo glede pobačaja, razvoda, nemirenja s voljom Božjom, napuštanja vjerske prakse ili gubljenja vjerskoga identiteta itd. Socijalno zapozorje uvijek je manje ili više vidljivo i ima veći ili manji utjecaj na ponašanje likova, napose kada socijalni razlozi narušavaju redovne ili željene životne putanje i slobodu njihova izbora. Nerijetko u prvi plan izranjaju i intelektualni problemi vjere, sumnje, odnosa prema grijehu i kajanju, podlijevanja malodušnosti ili mržnji, (ne)opraštanju drugima, srazu između ideala i realnih životnih potreba i ambicija. Takve teme otvaraju prostor i za esejističke umetke ili dulje monološke sekvence, za iznošenje vjerskoga i moralnoga nauka, za teološko ili filozofsko razglabanje. U svakom slučaju, velik dio zahvaćene egzistencijalne problematike tretira se na umnoj razini, koja sve „nadzire”

i kojoj je sve podređeno, čime se otvara prostor za uvlačenje katoličkoga nazora i teoloških tumačenja dotičnih situacija i razumsko traženje odgovora na njih.

Pripovjedačica nije krzerala otvoreno se suprotstaviti, kod drugih, „pustoši u sebi i sebe u pustoši”, reći sugovorniku od kojega se u mladosti mnogo očekivalo: „Vi ste zakopali pet talenata”, kao što se to događa u priči *Vremena – to smo mi* (Rendić, 1965, 49-51). Ili strogo otpovrnuti sugovornici u priči *Nju treba zvati Teodora*, o ženi koja je, zato što nije uspjela naći mušku osobu s kojom bi ostvarila brak i obitelj, došla na pomisao da radi vlastitoga životnoga osmišljenja prekrši devetu Božju zapovijed (Ne poželi tuđega ženidbenoga druga!) i time odustane od odanosti Onomu kojem je bila vjerna u mladosti: „Bogu se ne vraća ulaznica ni kad je skupa, krivo je imao tvoj Ivan Karamazov kad je drukčije mislio. (Rendić, 1965, 40)”

Prva objavljena knjiga sabranih priča, *Mi, ovdje* (Rendić, 1965) otkriva većinu tema i način strukturiranja vidljiv i u ostalim dvjema knjigama. Već sâm naslov pokazuje da je riječ o prozama o suvremenosti i da su one pisane sa snažnom personalističko-komunitarnom svijesću. Na početku su dva predgovora, poslije čega se niže 30 kraćih tekstova, koje u dvojbi je li riječ o stvarnosnim reportažnim zapisima u obliku priča ili o fikcionalnim književnim pričama koje samo simuliraju da su uzete iz stvarnoga život možemo neodređeno zvati „pripovijedi”. U prvom predgovoru, *Obećanje Oca Mateja (mjesto predgovora o piscu)*, govori se kako je umirao autoričin (dakle stvarni, ne literarni) otac, koji je želio postati pomorac, ali zbog bolesti to nije mogao, pa je postao činovnik. Bio je bezvjerac, ali je iz ljubavi prema brodovima posjećivao crkvu u kojoj se časti Majka Božja za koju stara predaja kaže da je doplovila morem. Ondje je upoznao franjevca kapucina, oca Mateja, koji nije s njim polemizirao o vjeri, nego je za nj molio. I kako se zbog bolesti smrt približila, majka autoričina ustrajno je molila krunicu, a kapucin ga je posjećivao. Jednom mu je rekao: „Vi nećete umrijeti bez Boga. Vi nećete umrijeti prije nego što me pozovete da vam Ga donesem. I ja ću vam Ga donijeti i vi ćete Ga primiti. (isto, 4)” Tako se i dogodilo. Dogodilo se čudo da je upravo na blagdan Gospe od Karmela, „zaštitnice dobre smrti”, u posljednji dan života otac pozvao o. Mateja, ispovjedio se i pričestio držeći ga za ruku. I dok su im ruke bile povezane krunicom, otac je umro u miru. Na kraju predgovora, koji je isto tako svojevrsna pripovijed, ovaj put pouzdano autobiografskoga tipa (autorka je tada imala svega četiri godine), zabilježeno je i to da je otac Matej rekao majci kad je otac umro nešto što se odnosilo na kćer: „Njezina će vjera biti dar njegove smrti”, čega je posljedica bila to da je „vjera za koju je njezin otac molio svojom smrću živa (je) u njoj kao živo srce” (isto, 5).

Odatle razumijemo snažan osjećaj religiozno-propovjedničkoga poslanja, tako vidljiva u autoričinu ukupnom pisanju i djelovanju.

Takvim uvođenjem u svoje pripovijedi kazivačica nas na najbolji način uvodi u njihov svijet: one su prožete čvrstom katoličkom vjerom i pravovjerjem, a u njima se bilježi i više čudesnih obraćenja. U daljnjim pripovijedima ne možemo utvrditi koja je od njih „istinita”, dakle uzeta iz stvarnoga života, koja preoblikovana, a koja proizvod stvaralačke mašte. No bez obzira na to, sve one smještene su u realno podneblje, uglavnom u grad u kojem pripovjedačica živi (Rijeka), i u razdoblje između II. svjetskoga rata i sredine 60-ih godina prošloga stoljeća.

Drugi predgovor, *Preko devet gora (umjesto posvete)*, posvećen je odnosu mladića Bruna (u kojem se naslućuje ženski lik autorice) i svećenika „Patra” te njegova vjerskoga odgajanja Bruna za svakodnevnu pričest. A kada je „Pater” otputovao na drugi kraj svijeta, Bruno je posustao, prestao se svakodnevno pričešćivati, vjerski se ohladio, ali nikada nije pao „ispod razine”, to jest u ponor poroka i grijeha. Naime, „Pater” je na drugom kraju svijeta za njega ustrajno molio! Takvim upletanjem nadnaravnoga u naravna zbivanja, posredovanjem molitve i Božje milosti, u pripovijedanje se unosi dimenzija nadnaravnoga, neprovjeriva i impresivna. No u velikoj većini pripovijedi takve izravne „intervencije Neba” izostaju, a obzor pripovijedanja ograničuje se na realističko, psihološko, moralno, vjersko i misaono polje.

Pripovijedi o kojima je riječ možemo razumjeti i kao portretiranje likova u određenom isječku vremena, u nekom kritičnom trenutku ili razdoblju njihova života, s retrospektivnim osvjetljenjima. Riječ je o sažetom portretiranju koje se ostvaruje putem strukturiranja određene priče, u kojoj ima i radnje i napetosti, i opisa i karakterizacija, no na način da se glavni dio odnosi na razgovore sa samom pripovjedačicom ili na ono što je s tim razgovorima i susretima povezano. Sveznajući pripovjedač, dakako, ne postoji, nego čitatelj doznaje samo ono što zna i sam narator. Većina portretiranih likova zapravo su „slabi likovi”, ljudi u teškim ili problematičnim vanjskim ili unutarnjim stanjima ili okolnostima. Kompozicija je u pravilu ili takva da se uvodno iznesu opisno neke osnovne značajke odnosno bitno ishodište, često iz djetinjstva i mladosti, nešto presudno za daljnji razvoj i karakterizaciju osobe koju se osvjetljuje, ili da se počne od opisa kako je došlo do kakva slučajnoga susreta, a da se poslije putem prikaza dijaloga te pomoću umetanja deskripcija i refleksija odnosno nastavka „radnje”, točnije, nastavka komunikacije, prikaže tu osobu kao zahvaćenu egzistencijalnom krizom. Odatle najčešće i počne ili se poslije u njihovu životu razvije radnja, središnji zaplet. Kao primjere navedimo nekoliko početaka: „Ostala je bez majke u četrnaestoj godini. Majka je umrla od raka: mjesecima se savijala u

strahovitim bolovima i umrla je jezivo, škrinuvši zubima.”¹⁴ „Prije nekoliko godina davala sam joj lekcije iz francuskoga. To je bio jedini predmet koji joj nije 'išao'... [...] Sad stoji pred mojim vratima sva u modrom i gleda me s istim svijetlim malim osmijehom” (*a radio je svirao laku muziku*; isto, 25)”; „Oštro zvono telefona razbilo mi je tišinu popodnevnog rada. Gutam nervozu i dižem slušalicu: – Da? S druge strane žice neki ženski glas upitno izgovara moje ime. – Ja sam – velim. – A tko je to? – Mirjana. Mirjana. To je prilično obična priča, Mirjana. Bila je napola zaručena s nekim tipom, ali je njegovi nisu htjeli, jer je imala na teretu bolesnu majku. Onda je tip došao na ideju, imajmo dijete, pa će se moji predomisli. Dijete se začelo, a tip je Mirjani ponudio novac za ono što se eufemistički zove operacija. Mirjana je odgovorila da nema pravo ubiti čovjeka, a tip je vrištao da ga ona ucjenjuje s tim svojim naknadnim sjećanjem na katekizam. Dijete se rodilo, a tip je Mirjanu definitivno ostavio i oženio se drugom. (*Nemoj ugasi svjetlo, Mirjana*; isto, 34)”; „Prvi put vidjela sam ga na stubištu jedne visoke kuće. (Četiri susreta s Danom; Rendić 1966, 11)”; „Bio je dječak kad je, igrajući se, našao zaboravljenu bombu u polju. Eksplozirala mu je u rukama. I ugasila mu je sunce.”¹⁵ „Vlak u Bosni. Jedan obični, dosadni vlak u Bosni. Putovao je k Sarajevu, zaustavljao se na svakoj postaji, a ljudi su u njemu razgovarali o svačemu i ničemu, da utuku vrijeme. Tako sve do Doboja, kad su u jedan kupe ušla četiri dječaka [...] – Zar ste sami? – upita jedan putnik. – Jesmo – odgovoriše četveroglasno, kao četiri mala zvona.”¹⁶

Iz citiranih primjera vidljivo je kako počinje gradnja tih pripovijedi, i kako se privlači čitateljeva pozornost odnosno kako se čitatelja „uvlači” u temu ili problem koji će se uskoro pokazati, i to najčešće i poglavito u dijalozima, manje u naraciji, čime se postiže potrebna živost i pozornost se zadržava do samoga kraja. Vidljivo je i to da nema okolišanja, da se rečenice nižu izravno, kako bi što prije i što jasnije čitatelja informirale o čem je riječ, dakle da se susrećemo s novinarsko-izvjestiteljskim stilom. I dijalozi su često takvi, izravni, racionalno uobličeni, ne iskidani ili rastrgani. Zahvaćajući razvoju pripovijedi u različite životne teme, pripovjedačica otpočetka pripovijedanja teži religioznomu razrješenju temeljnoga konflikta. Ona to i ne skriva, nego to otkriva u dijalozima koje vodi s drugim likovima, u unutarnjim monolozima i esejističkim diskurzima. Gotovo svaki put ona danu životnu situaciju drugih likova – ne svoju! – postavlja tako da se na nju može primijeniti spasenje koje se nudi u kršćanstvu, u Bibliji, po Isusu Kristu, ili po zagovoru svetaca, ili po obraćenju, molitvi i na druge načine

14 [Rendić, Smiljana] Berith, Rastrgana plahta, u: *Mi, ovdje*. Zagreb: Glas Koncila, 1965.

15 Ista, Greda, u: *Mi ovdje*, str.51.

16 Ista, Četiri dječaka u vagonu, u *Crni šator*, Glas Koncila, Zagreb, 1967, ovo str. 74

koji uključuju neku vrstu osobne metanoje. Ne poziva se na kolektivnu svijest ili identitet, nego ulazi u nutrinu, u savjest sugovornika.

U pripovijedima nisu svi završetci sretni, nego ima i onih u kojima pojedini iznutra ili izvana razdrti lik u krizi smisla ili u životno-moralnoj dvojbi odbija religiozni izlaz. Većina ih je ipak sretna ili bar ispunjena nadom. Neki završetci uvjerljivo proishode iz dane krizne situacije, drugi ne baš uvjerljivo, a čest je i slučaj poučnih, vjersko-didaktičnih ili moralističkih zaključaka, koji dovode u sumnju realnu istinitost i uvjerljivost, otkrivajući snažnu tendenciju autorice da umjesto naravnoga slijeda zbivanja isforsira odgovarajući izlaz snagom vjere, u poučnom tonu, da zaključi pripovijed – propovijedu. Pouka se obično iznosi „*expressis verbis*”, izravno i diskurzivno, što književnom stilu nije baš primjereno. Ima i završetaka koji su otvoreni pa takve pripovijedi možemo mirne duše uvrstiti u žanr kratke priče. Navedimo nekoliko primjera završetaka, i to bez izlaganja sadržaja i konteksta koji su im prethodili: „– Job je to mogao reći – odgovara on nabrana čela. – Ja ne mogu. – Je li vam lakše zato što ne možete? – Nije – veli on. – Sve i jest u tome da mi nije lakše.”¹⁷ „A Mirko uzme njezine ruke u svoje i klopri ih među svojim dlanovima i reče: – Vrijeme samo ništa neće promijeniti, Doris. Oni su takvi možda zato što nitko nikad nije za njih molio. Treba da naučiš moliti, Doris, ako još i ne znaš vjerovati. Tvoja molitva može im vratiti dušu.”¹⁸ „To je bio prvi put da ga je nazvala imenom. Prvi put otkad su se uopće poznavali. I digne svojom rukom njezinu glavu i reče: – Bog se smilovao na nas, Ksenija.”¹⁹ (*Dvoje iz trolejbusa*, isto: 85); „Sjaju im suze u očima, čiste i lijepe. I izgledaju obje kao radost dovršena u punini života, žena i kći čovjeka koji je znao biti patnja dovršena u Bogu.”²⁰ (*Rt dobre nade*; Rendić 1967: 20); „Nije ga zvao. Zvali su ga susjedi, kad je starac umirao bez svijesti. Svećenik je molio živoga Boga nad životom koji se gasio, a Nikola je micao rukama kao da u svojoj smrti nešto traži.”²¹

3. Zaključak

Kratke pripovijedi Smiljane Rendić, objavljivane u katoličkim novinama, a poslije ukoričene u trima susljednim knjigama, možemo „čitati” kao reportaže o ljudima solidno literarno oblikovane, dakle kao literarizirani *faction*, a možemo ih „čitati” i kao kratke priče u smislu

17 Isto, Bogu se ne vraća ulaznica, u *Mi ovdje*, 1965, str. 43

18 Isto, Mirko, str. 16

19 Isto, *Dvoje iz trolejbusa*, str. 85.

20 [Rendić, Smiljana] Berith 1967. *Crni šator*. Zagreb: Glas Koncila, str. 20.

21 Isto, str. 68.

izmaštanih književnih djela, kao *fiction*. Koliko ima jednoga, koliko drugoga, to nije utvrdivo, a na kraju krajeva nije ni bitno. Bitno je to da te pripovijedi daju portrete likova u tada, početkom 60-ih godina prošloga stoljeća, suvremenom urbanom ambijentu, da je u njima snažno prisutna egzistencijalna, socijalna, moralna i religiozna dimenzija, da imaju sve bitne elemente umjetničkih priča i da izazivaju snažne emocije. Tematski je riječ o životnim problemima, dvojba, prijemorima i mukama običnih ljudi, a sve one služe kao „podloga” za kršćansko-katoličku i moralno-intelektualnu interpretaciju. Kao tumač, ali i kao aktivan sudionik u procesima žuđene spoznaje i religiozne katarze nastupa sama pripovjedačica; utoliko se ti tekstovi odmiču i od standarda novinarski neutralne reportaže, ali i od standarda kratke priče u kojoj pripovjedač, čak i ako su pisane u *ich-formi* kao ove, u pravilu nastupa kao uglavnom neutralan i pasivan lik, a ne kao suprotagonist ili izravan komentator radnje i tumač njezina smisla. Riječ je tu o književno-stilski razmjerno kvalitetnom i profiliranom portretiranju odabranih osoba, s dijalozima, unutarnjim monolozima, opisima, zapletima i raspletima – u ključnim sekvencama njihovih života, s retrospektivnim osvjetljenjima.

Probleme osvjetljenih osoba pripovjedačica nastoji vidjeti, razumjeti i razriješiti u svjetlu katoličke vjere i nauka, u koji ona čvrsto vjeruje. Komunikacija pripovjedačice s likovima ima za cilj pomoći im da dosegnu izlaz, osmišljenje, obraćenje, što u slučaju uspjeha dovodi do katarze te pobuđuje čuvstva kod čitatelja, nuka ga na empatiju i *compassio*. Završetci su samo ponekad otvoreni pa takve pripovijedi možemo kvalificirati kao moderne kratke priče, ili kao novinske priče, no većinom su takvi da se iznese određena vjersko-moralna pouka čime dobivaju snažnu didaktičko-moralističku dimenziju i poantu. To suvremenom ukusu može smetati, no to samo po sebi priče ne diskvalificira nužno u smislu umjetničke vrijednosti. Dakako, preduvjet je da takvi zaključci nisu usiljeni, nametnuti izvana, nego da proizlaze iz cjeline dotadašnje radnje te unutarnjih procesa i odnosa među karakterima. Književna kritika treba izvršiti estetičku provjeru i odabir svake pojedine priče. Zacijelo bi se našao određen broj njih koje udovoljavaju svim temeljnim kriterijima po kojima ih se može smatrati proznim književnim djelima pogodnima za uvrštenje u tematske i druge izbore umjetničke proze. Pritom ne treba inzistirati na sravnjivanju sa sekularnom prozom, nego priznavati specifičnosti i cijeniti dimenzije koje ova proza, pisana u katoličkom duhu, s religioznom senzibilitetom i usredotočena na spasenje u religioznom smislu riječi daje kao obogaćenje svjetovnoj i religiozno-neutralnoj ili pak a(nti)religioznoj prozi, kakva je bila dominantna i u hrvatskoj književnosti XX. stoljeća, osobito u razdoblju

komunizma, u kojem se vjerske sadržaje istiskivalo, omalovažavalo ili zabranjivalo u javnom prostoru, pa tako i u književnoj umjetnosti.

Literatura:

- Čutura, Vlado 2012. Smilje zlatnog pera. U: Smiljana Rendić, *Katolički identitet i hrvatski preporod* (str. 7-42). Zagreb: Glas Koncila.
- Glas Koncila (1962.1994). Periodička publikacija – novine.
- [Rendić, Smiljana] Berith (1965). *Mi, ovdje*. Zagreb: Glas Koncila
- [Rendić, Smiljana] Berith (1966). *Pozdrav Ignaciji*. Zagreb: Glas Koncila
- [Rendić, Smiljana] Berith (1967). *Crni šator*. Zagreb: Glas Koncila
- Rendić, Smiljana (1971). Izlazak iz genitiva ili drugi hrvatski preporod. *Kritika*, 1971, 18, 417-427.
- Rendić, Smiljana (1986). *Molitva za milost slova*. Zagreb: Glas Koncila.
- Rendić, Smiljana (2012). *Katolički identitet i hrvatski preporod. Rasprave, kritike, izvještaji*.

Existential Themes in the Catholic View: The Synthesis of the Short Story and Journalistic Report in Smiljana Rendić's Prose

Summary

Modern existential topics taken mainly from the urban milieu, real meaning of the Catholic faith and morality for essential life decisions, questions of human sense in the context of personal experiences, particularly of love and family issues, then maturation, psychological crises and moral dilemmas are substantive basis on which the author builds her prosaic pieces of writing. They are prose texts with dialogues, written in *Ich*-Form – presenting encounters and contacts of the narrator to the main characters. The texts have all formal features of (short) stories: dialogue, narration, plot, characterisation, short descriptions, stylistic qualities, evocation of atmosphere, focal points, composition, effective and, often, open ends, or idea. At the same time congruous to the journalistic genre of reportage, they happened "hic et nunc" (in 1960-ies, in Croatia, in the Socialist society), while morally and spiritually instructing the reader, and were publicised as such. You could say they be derived from the real encounters, though the expressed aesthetic and literary profile as well as strong intellectuality, psychological attitude and concise reflections on moral dilemmas raise the content of the recounted elements to the level of universal, artistic meaning. These stories are didactic too. Moral

and religious attitudes are sometimes spoken out by individual existences, but as a rule they are represented, explained and in the 'body' of stories argued by the narrator herself. We can sense immediacy and freshness of actuality, the real life represented without embellishing. Boldly are tackled even most delicate questions and controversies, but always also from the Catholic doctrine's standpoint as well as in the light of Bible and Judeo-Christian tradition.

Key words: Smiljana Rendić, story, reportage, existence, faith, morality